

NÆSTVED MUSEUM

Liv og Levn

24 - 2010

Liv og Levn 24 - 2010

udgiver Næstved Museum
adresse Ringstedgade 4, DK-4700 Næstved
telefon 55 77 08 11
e-post post@naestved-museum.dk
hjemmeside www.naestved-museum.dk

redaktion Palle Birk Hansen
layout Jens Olsen
foto og grafik Jens Olsen

tryk Stiftsbogtrykkeriet i Næstved
trykår 2010
oplag 800
ISBN 978 87 88461 69 5
ISSN 0903-5125

kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

forside Borgmester Jens Andersen Aalborgs søn, 1666, Næstved Sct. Mortens Kirke
bagside Købmand Johan Albertsen Korff og hustru Sidsel Hansdatter, 1660'erne,
Næstved Sct. Mortens Kirke

Næstved Museum
Liv og Levn
24 - 2010

Indhold

Indledning	s. 3
Kvindedragten	s. 7
Mandsdragten	s. 12
Litteraturfortegnelse	s. 19
Uddrag af skifter fra Næstved og Vordingborg	s. 21

Fig. A. Epitafiemaleri 1660 af maleren "GL" over rådmand Rasmus Christensen med familie under fremstilling af Kristi Gravlæggelse. De fire afdøde hustruer er Susanne Henriksdatter, Maren Jens Hollændersdatter, Maren Rasmusdatter Bacher og Maren Torkelsdatter Brand t. Næstved Sct. Peders Kirke. Foto: Erik Fjordside.

Camilla Luise Dahl

Borgerdragten i 1600-årene i Næstved og Vordingborg

- baseret på skifter, epitafiemalerier og gravsten

Fra købstæderne Næstved og Vordingborg findes en række skifter fra 1600-årene bevaret. Når en person døde, blev hjemmet forsejlet, og alt, hvad afdøde ejede, heriblandt tøj, blev omhyggeligt nedtegnet for at kunne blive delt efter loven mellem de rette arvinger. Skiftebrevenes antal, datering og indhold varierer år for år, men de giver trods manglende skifter i enkelte perioder og svingende kvalitet et godt indtryk af bybefolkningens klædedragt i 1600-årene. Skifterne giver et fascinerende indblik i modens skift i dagligdragt og festtøj for byfolk i en periode, hvorfra det ellers hovedsagelig er adlens og kongehusets dragtskik, der er kendt og har været i fokus for undersøgelser af klædedragtens historie.

En anden vigtig kilde til dragtmoden i 1600-årene er tidens epitafier, dvs. ma-

lede mindetavler, som blev ophængt på kirkernes vægge. Her finder vi gengivelser af borgerskabets dragter. På epitafierne afbildedes giveren og dennes seneste familie, suppleret med tidligere hustruer, ægtemænd og børn. Under billederne læses de afdødes navne sammen med bibelciter. Endelig meddeler epitafierne ofte, hvem der har bekostet arbejdet.

Som regel er der en sammenhæng mellem epitafium på væggen og begravelse i kirkens gulv, som var en almindelig begravelsesform for særligt rige, fornemme og betydningsfulde mennesker¹. Som en del af gulvbelægningen lå gravstenen, af og til med tilsvarende afbildning af de afdøde. Der fandtes naturligvis også byfolk, der fik fremstillet gravsten alene uden epitafium. Gravstenene kunne have personfremstillinger af de afdøde ligesom

epitafierne, men i sagens natur er gravstenenes billeder ofte udslidt af generationers fodtøj.

Det er først og fremmest borgerskabets elite såsom borgmestre, rådmænd og velhavende købmænd med deres familier, der er gengivet på epitafier og gravsten. Til eliten hørte også præsterne og deres hustruer.

I krigens tegn

1600-årene stod i krigens tegn, svenskekrigene hærgede, og i 1658 var store dele af Danmark besat af svenskerne. Med underskrivelsen af Roskilde-freden samme år måtte Danmark-Norge afstå store landområder til svenskerne, heriblandt Halland, Skåne, Blekinge og Bornholm. Især Vordingborg havde været plaget af krigene og den svenske landgang, for Vordingborgs vedkommende nå-

Skifter fra 1600-årene

Få Sjællandske byer kan fremvise bevarede skifter fra 1600-årene, og antallet af bevarede skifter er højst svingende fra periode til periode. For Sjællands og Lolland-Falsters vedkommende er det kun byer som Køge, Kalundborg, Nakskov, Holbæk, Helsingør, Vordingborg og Næstved, der kan fremvise et bredere udsnit af skifter fra 1600-årene. Fra København findes eksempelvis først bevaret skifter fra omkring 1680, til gengæld er antallet af bevarede skifter fra den tid stort. Og en by som Præstø kan kun fremvise et eneste bevaret skifte fra tiden før 1750. Dette skifte fra 1621 behandler boet efter borger Anders Hald i Præstø².

For købstæderne Næstved og Vordingborg er omfanget af bevarede skifter højst forskelligt.

For Vordingborgs vedkommende findes bevarede skifter fra anden halvdel af 1500-årene og det meste af 1600-årene. Flest skifter er bevaret i skifteprotokollerne, men løse skiftebreve udgør et supplement. Enkelte skifter findes både optegnet i skifteprotokollen såvel som i løse dokumenter. De løse skifter var ofte genparter, som i modsætning til stadens kopi, der var i byens varetægt, blev givet til arvingerne og var arvingernes dokumentation for skifteforretningen og boets deling.

Skifteprotokoller for Vordingborg findes fra årene 1574-1632, 1593-1611, 1637-1664, 1681-1683 og 1694. Dertil kommer løse skiftedokumenter for årene 1594-1619, 1620-1629, 1630-1639, 1640-1646, 1647-1669 og 1670-1699. For de sidste to protokollers vedkommende, nemlig 1647-1669 og 1670-1699, er skifterne kun spredt bevaret og frembyder ikke samme brede, repræsentative udvalg som de tidlige skifter.

Fra Næstved findes færre skifter fra 1600-årenes første del. Skifteprotokollerne tæller årene 1658-1676, 1676-1680, 1682-1687, 1687-1698 (i to volumener) og 1697-1708. Dertil findes yderligere løse skiftedokumenter fra årene 1603-1700.

Mens Vordingborg har en høj koncentration af skifter fra de første 50 år af 1600-årene, så er skifter fra før 1658 kun bevaret i beskedent omfang i Næstved, og da med lakuner med store tidsintervaller mellem de enkelte skifter. Omvendt findes der for Næstveds vedkommende langt flere skifter fra perioden ca. 1680-1700 end i Vordingborg. Således mangler skifteprotokoller for årene mellem 1683 og 1694 helt i Vordingborg.

Fig. 1. Skifteprotokol fra Næstved 1676. På bogen står: "Nestued Byes Schiffte Bog". Landsarkivet. Foto: Camilla Luise Dahl.

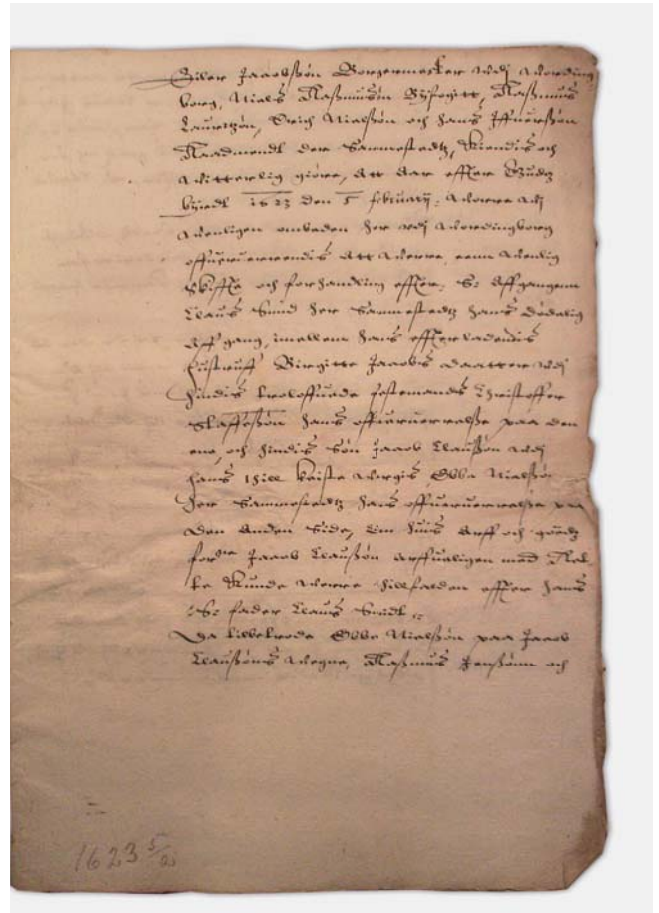

Fig 2. Første side af skiftet efter Claus Smed i Vordingborg, dateret 5. feb. 1623. Landsarkivet. Foto: Camilla Luise Dahl.

ede byen først op på sit gamle velstands-niveau omkring år 1700. Næstved synes derimod at være relativt upåvirket af krigene, og byen havde i løbet af få år kæmpet sig tilbage til sin tidligere velstand. I slutningen af 1600-årene var Næstved både den rigeste og mest driftige af de sydvestsjællandske byer og tiltrak stadig en strøm af udenlandske borgere, der slog sig ned i byen som håndværkere, kræmmere og købmænd.

Krigene satte også sine spor på skifteforretningerne, ikke bare i form af, at flere forarmedes og derfor efterlod sig tarveligere gardener, men også om skifteforretningerne overhovedet kunne føres. I Vordingborg, der blev besat af svenskerne i 1658, opgav man helt at føre skiftebogen i 1658. Svenskerne besad Vordingborg Slot frem til 1659 på trods af, at de danske partisaner under ledelse af Svend Poulsen Gønge ved mindst én lejlighed angreb byen. I skifteprotokollen 1637-64 stopper skifteforretningerne brat i august 1658, og i 1659 har man skrevet i protokollen: "Anno 1659 bleff jngen skiffter holden wdj Wordingborg. Thj daa war Swennshenn landett megtigtz."³

Med Skånelandenes overdragelse til Sverige ændredes det politiske og økonomiske landskab markant. Nyere forskning har peget på, at overgangen fra dansk til svensk ikke betød det store for Skånelandene og at det tillige betød forbedringer på mange områder. Det er imidlertid langt fra det billede, man får af skifterne i skånske byer som Malmø og Ysted (Ystad). I stedet ser man, at mange fra byernes overklasse, specielt de yngre generationer, valgte at pakke sammen og rejse over til Sjælland i takt med, at de lukrative hverv i byens råd og embedsstillingerne blev givet til svenskere. Vi finder også mange skåninger i Vordingborg og Næstved i slutningen af 1600-årene.

Skånelandenes overgang til svensk provins påvirkede skifteforretningerne både på Sjælland og Skåne. Det ses, at skånske borgere havde flere slægtninge, der havde søgt mod Sjælland, men skifterne, der inkluderede slægtninge på begge sider af sundet, blev stadig holdt, når der ikke var direkte krigshandlinger, og der synes ikke at have været noget til hinder for, at folk kunne kræve

deres arv på den anden side af Øresund. Dog synes unge mandlige arvinger, som oprindeligt kom fra Skåne, ikke selv at dukke op ved skifteforretningerne i Skåne, men sendte oftere en stedfortræder. Om dette skyldtes pengemanglen, almindelig praksis eller om man måske alligevel var ængstelig for repressalier ved at dukke op i den landsdel, man var rejst fra, da den kom under svensk styre, er uklart. Da Inger Hans Gertsens i Ysted døde i 1680, modtog sønnen Knud Hansen, der var flyttet til Næstved, og datteren Kirsten Hansdatter, der var rejst til Vordingborg, deres arv i Ysted uden problemer. Knud Hansen kom dog ikke selv til skifteforretningen, men Kirstens mand fra Vordingborg deltog og modtog arven på hustruens vegne⁴.

At skifteforretningerne fungerede for byernes overklasse og borgerskab synes i alle fald sikkert, men for de lavere sociale lag i byerne eller for de, hvis slægtninge ikke befandt sig i en af de skånske eller sjællandske storbyer, var familiemedlemmerne ikke altid lette at finde. Skåninger på Sjælland måtte af og til anføre, at de ikke vidste, om deres

slægt i Skåne var levende eller døde. Da Peder Hansen Skåning i Vordingborg døde 1680, havde man ikke kunnet finde hans arvinger i Skåne, og året efter, da hans hustru Mette Esbernsdatter døde, stod hans efterladte gods stadig opbevaret hos hans stedsøn i Vordingborg, indtil rette arvinger kunne findes⁵.

Dragter i skifter

Af forskellige årsager indeholder ikke alle skifter oplysninger om klæder. For flere skifteprotokollers vedkommende er indførslerne begrænset til det minimale i form af korte resuméer af skifteforretningen, summarisk anførelse af afdødes navn, bopæl, arvinger, gæld og værdi i boet. Egentlige oversigter over de enkelte værdisatte dele i boet er i sådanne tilfælde ikke optegnet, i stedet er ejendom, indbo og løsøre blot angivet ud fra en samlet værdi. Dette ses eksempelvis for mesteparten af Næstveds skifteprotokoller frem til 1680'erne. Også i Vordingborg ses denne praksis under flere årgange i skifteprotokollerne, heriblandt i skifteprotokollen 1637-64.

Ved siden af skiftetbogen med den summariske indførsel ville man til regi-

streringen af det pågældende bo have udført en egentlig boregistrering, og heri ville de enkelte genstande i boet og deres værdi været nøjagtigt optegnet. Af disse findes således adskillige fra Vordingborg, hvoraf det fremgår, at de summariske indførsler i skifteprotokollen er udført på baggrund af de mere udførlige løse skiftebreve indeholdende bofortegnelser, men næsten ingen sådanne er bevaret i Næstved.

Af og til finder man alligevel enkelte klæder omtalt i de skifter, hvor boet ellers ikke er optegnet i enkeltheder. Af og til findes anført, hvad de enkelte arvinger modtog i lod, og her kan man finde enkelte dragtstykker og tilbehør nævnt.

Der kan også være andre grunde til, at kun få klæder omtales i skifterne. En del klæder blev bortgivet forlods, dvs. udenom skifteforretningen, og blev på den måde fordelt mellem arvingerne uden at blive nedfældet i skiftet. En anden grund til manglende dragtangevnelser er, at ikke alle klæder i et bo vurderedes at have en værdi, og det er således sjældent samtlige en persons klæder, vi får at se i skiftet. Meget ofte er undertøj, udslidt tøj eller tøj af meget

lav værdi ikke medtaget, andre gange er rub og stub i boet talt med.

Klæder for høj og lav

Der var naturligvis forskel på, hvor mange klæder en person ejede. Medens de velhavendes skifter ofte kan fremvise mange og dyre dragter, så optræder der i fattigfolks skifter ofte kun en vadmeststrøje og et par bukser eller et skørt. Blandt de absolut jævreste finder vi eksempelvis arbejdsmænd, fiskere og folk, der tjente andre. Anders Mortensen, der var prammand i Næstved, efterlod sig i 1673 kun "1 gammel filemot kledning" til 6 mark og "1 waldmelß kioell" til 2 mark⁶. Fiskeren Christian Hansen, ligeledes i Næstved, efterlod sig i 1676 kun "1 gammel graa waldmendß kioell", vurderet til 3 mark, og "1 fyffskafftis trøye" til 5 mark⁷.

Der var også forskel på, hvor mange klæder kvinder og mænd ejede. Sammenligner man personer tilhørende samme stand og med sammenlignelige midler, så er det almindeligt, at kvinderne var i besiddelse af flere dragter end mændene. Værdien af mændenes og kvindernes tøj synes at ændre

Fig. 3. Epitafium over borgmester i Vordingborg Eiler Jacobsen, to af hans hustruer, Johanne Nielsdatter og Margrethe Pedersdatter, samt 18 børn. Datteren Karen Margrethe blev gift med borgmester i Næstved Mogens Raahr. Foto: Erik Fjordside.

Fig. 4. Epitafium over Willum Mikkelsen, byskriver i Næstved og hans hustru Karen Nielsdatter. Begge er klædt i tækkelige kirkegangsdragter, den såkaldte borgerdragt. Epitafium fra 1626 i Næstved Sct. Peders Kirke.

sig gennem tiden, for mens kvinderne i tiden omkring 1600 havde både flest dragter og dyrest tøj, så er det mod slutningen af 1600-årene omvendt, idet de bedste af mændenes dragter typisk var dyrere end kvindernes. Således havde mændene oftere få dragter, men af bedre kvalitet, medens kvinderne havde mange dragter, men delvis af jævner kvalitet. Af samme årsag havde kvindernes tøj ofte en højere samlet værdi, selvom de enkelte dragtstykker i mændenes garderober var kostbarere.

Enkelte skifter medtager både mandens og konens dragter, men disse giver ikke altid et troværdigt billede af parrets ejendele. Ofte var den ene ægtefælle død flere år i forvejen, og det var således kun et begrænset antal klæder, der fandtes bevaret i hjemmet efter den tidligere afdøde ægtefælle. I skiftet efter klokkeren og degnen i Vordingborg og hans hustru fra 1622 havde hustruen, der var den længstlevende, adskillige gode dragter, mens der efter ægtemanden kun omtales et enkelt sæt tøj⁸. Omvendt var det i skiftet efter den hovedrige, tidligere borgme-

ster og handelsmand i Næstved Zacharias Hansen i 1688. Hans hustru Birgitte Sophie Engberg døde allerede i 1677 og efterlod ifølge mandens skifte en ganske pæn garderobe, som dog næppe talte mere end et udsnit af hendes dragter⁹.

Jævne folk efterlod sig som sagt kun et lille udvalg af klæder, i nogle tilfælde så få, at de end ikke ville have været fuldt påklædt, såfremt de omtalte stykker havde været deres eneste klæder. Dette skyldes i høj grad, at kun de klæder, der udgjorde en form for værdi i boet, blev medtaget.

Særligt imponerende er skiftet efter den hovedrige Vordingborg-købmand Henrik Staabe, som fremviser et overvældende udvalg af dragter for både ham og hustruen. De kunne iklæde sig de nyeste moder i prægtige stoffer som fløjel og silkegrovgrøn, og der omtales skørter, trøjer og bukser pyntet med possementsnore og pynteborster. Dragterne var vigtige for bærernes fremhævelse af stand og status. De efterladte dragter vidner om et liv i luksus, men belyser først og fremmest parrets storhedstid, for ved mandens død var han

bankerot, og alle klæderne måtte indtages for at være med til at dække gælden. Ingen af herlighederne kom således de efterladte børn til gavn, i stedet fik de overladt et ribbet bo¹⁰.

Stadstøj, modedragt og højtidsklæder

Kvinder og mænd havde ikke bare én slags tøj, men flere forskellige slags klæder, der anvendtes til forskellige formål. Man havde dagligtøj, stadstøj og en særlig dragtform: borgerdragten. Med hverdagsdragt menes den almindelige hverdagspåkledning. Den behøvede man ikke gøre nogen særlig stads af. Hovedtøjet kunne for kvindernes vedkommende bestå af en enkelt hvid hue – for på dette tidspunkt tildækkede gifte kvinder deres hår. Trøje og bukser eller skørt kunne være af de billigste kvaliteter uldtøj eller hjemmegjort. Hverdagstøjet skulle først og fremmest være praktisk, for selv som velhavende borgerkone havde man stadig dagligt praktiske gøremål, og tøjet skulle tillige være lunt og behageligt.

Borgerdragten, også kaldet stænderdragten, var en særlig dragtform, som brugtes af borgerskabet efter Reformationen i 1536. Stænderdragten havde sin oprindelse i den dragt, som det ny lutheranske præsteskab formulerede efter Reformationen som brugbar til kirkegang og andre højtider. Dragten skulle være religiøst passende efter den nye tro, men den skulle også være dansk og adskille sig fra udenlandsk dragt, og dermed fik den funktion af en slags tidlig "nationaldragt". Dragtens grundbestandde var for kvindernes vedkommende hovedtøj og kåbe, for mændenes hat og kappe. Til kirkegangsbrug var der helt bestemte dragtkonventioner, der måtte følges. De gifte koner skulle være uprangende, sømelige og mådeholdne efter protestantisk forbillede. Der måtte ikke være for meget overdådighed i stof, pynt og detaljer. Og så skulle dragten være sort.

Den mandlige stænderdragt havde sin oprindelse i den nordeuropæiske borgerdragt på de steder, hvor protestantismen havde slået rod, men hvert sted fik den en lokal udformning. Den kvindelige stænderdragt blev oprindeligt skabt ud fra den regionale dragt, som borgerkonerne allerede bar i de enkelte egne, og den bestod oprindeligt af regionalt hovedtøj og sort kåbe. Efterhånden forsvandt de regionale hovedtøjer til fordel for et ensartet, "nationalt" hovedtøj, der brugtes over hele landet. Den sorte kåbe var påkrævet for alle

borgersker, og det blev forbudt at bære kulørte kåber og udenlandske kåbeformer til kirkegang. Blandt andet forbød magistraten i Ribe byens kvinder at bære kulørte kåber til kirkegang i 1561, og 1500-årene igennem forbød man rundt om i landet kvinder at bære kåber på diverse udanske måder, eksempelvis trukket op om hovedet som på tysk vis¹¹.

De dragter, vi ser afbildet på epitafi-erne, repræsenterer en ganske bestemt dragt, nemlig kirkegangsdragten, dvs. den protestantiske stænderdragt, som man tog på, når man var i kirke til altergang, til højtider, til formelle lejligheder og til familiens vigtige begivenheder som bryllup, dåb og begravelse. Kirkegangsdragterne adskiller sig på flere måder fra både modedragten og hverdagsdragten.

Kirkegangsdragten var i modsætning til hverdagsdragten stadstøj, ligesom man senere hen bar søndagstøj, men den adskilte sig også fra festdragten, der ellers også var stadstøj. Festtøjet skulle ligesom kirkegangstøjet være personens fine tøj. Ser vi eksempelvis på skriftlige kilder som skiftedokumenter og regnskaber fra perioden, så ser vi, at der er visse forskelle på det stadstøj, der blev båret i kirken, og det, der blev båret til fest. Fra Næstved og Vordingborg findes eksempelvis både epitafier og skifter, og her ser vi, at medens skifterne omtaler kulørte dragter og huer med pynt og dekoration, så viser gengivelserne af borgerskabet de traditionelle, tækkelige sort-hvide kirkegangsdragter.

Alligevel kan man sige, at den konventionelle kirkegangsdragt fulgte moden på den måde, at snit og detaljer i store træk fulgte moden alt efter bærerens økonomiske formåen, men at dragten alligevel bibeholdt sit overordnede udtryk gennem sine farver og særlige dragtstykker, der udgjorde en fast bestanddel af stænderdragten. Hvad vi kan kalde tidens trends ser vi specielt i huer og kraver, for nok holdt man sig 1600-årene igennem til de sorte eller hvide huer og hvide kraver, men de ændredes gennem århundredet fra snart den ene type til en anden, præcis ligesom disse detaljer skiftede i modedragterne.

Mands- og kvindetøj i skifterne

I 1600-årenes skifter støder vi på en mængde forskellige dragtbetegnelser for mænds og kvinders klæder. Dragtstykkerne er ikke opskrevet i skifterne efter funktion, det er således ikke angivet, om de omtalte dragtstykker var til hverdag eller fest. Alligevel kan man

Fig. 5. Tre unge piger klædt til kirkegang i sorte trøjer, sorte skørter og hvide forklæder. Epitafium fra 1621 over ukendt familie i Næstved Sct. Peders Kirke.

ud fra værdiansættelse, materialer og kvalitet vurdere, om dragterne var finere eller jævner dragter.

Materialerne var hyppigt finere klæde af uld; ofte omtales engelsk klæde, der var det fineste. Forskellige kvaliteter af uldstof, omtalt som bai, sars, borat, rask og pollemit, optræder i skifterne. Af finere tøj omtales silkestoffer som kaffa, silkegrovgørn, tersenelle og silkeatlask, der hovedsagelig omtales i de bedrestillede skifter, men gennem hele perioden kunne også byfolk af lavere stand have en enkelt hue eller andet tilbehør i finere stof.

Skindtøj omtales af og til i kvindernes skifter, oftere i mændenes. Betegnelsen skind anvendtes både om læder og skind; for det meste var der tale om tyndt skind, brugt som alternativ til klæde. Skindtøjet var slidstærkt og holdbart. Til vinterbrug kunne skindtøj være foret med kraftigt klæde eller have beholdt hårene, der i så fald

Fig. 6. Kvinde iklædt knappet trøje med vide ærmer med ærmeopslag. Underneden ses de posede særkeærmer. Epitafium over rådmand og købmand Rasmus Christensen og hans fire hustruer og børn, her den sidste hustru Maren Torkelsdatter Brandt. Epitafium fra 1660 i Næstved Sct. Peders Kirke (se s. 2).

vendte indad. Hos kvinderne omtales skindkjortler, af og til skindskørter, hos mændene skindtrøjer og skindbukser.

Kvindedragten

I tiden før og omkring 1600 er den almindeligste livklædning for både mænd og kvinder kjortlen. Kjortel havde siden middelalderen været den helskærne lange kjole, der brugtes af kvinder og i kortere udgave af mænd. Den kunne bæres alene eller suppleres med endnu en yderklædning, kåben, der var overtøj, eller med endnu en kjortel, der således udgjorde en samlet dragt af over- og underkjortel. Kvindedragtens vigtigste ændring i slutningen af 1500-årene var aflæggelsen af kjortlen til fordel for den todelte dragt, bestående af trøje og skørt. Trøje og skørt kom til at dominere kvindedragten frem til anden halvdel af 1600-årene. Flere årtier efter, at den hele kjole, kjortelen, var afskaffet til fordel for trøje

og skørt, kom den hele dragt igen på mode, men da ikke som en helskåren kjortel, men som en sammensyning af trøje og skørt med søm i livet eller lige under. Inspirationen var sikkert hentet fra mandstrøjen, der ligeledes var begyndt at få sammensyet overdel (liv) og skøder.

Da kvindekjoler med sammensyet liv og skørt igen blev moderne før 1600-årenes midte, kaldtes det nye dragtstykke ikke kjortel som den helskårne dragt, men derimod kjole. Men mange steder, specielt blandt de lavere stænder, forsvandt kjortlen aldrig helt og var fortsat i brug som et praktisk dragtstykke 1600-årene igennem. I slutningen af 1600-årene dukkede helskårne kjoler igen op i moddragten, og de fik nu igen det gammeldags navn kjortel. Kort sagt så erstattede trøje og skørt den gamle kjortel, siden sammensyede man overdel og skørt og fik kjolen og sidst i 1600-årene havde man både kjortler og kjoler at vælge imellem foruden separate trøjer og skørter, der overlevede i dragten 1600-årene igennem. Margrethe Ulrich Meses, mor til rådmand Bendix Mese og Elizabeth Mese, gift med sognepræsten i Vordingborg, ejede ved sin død i 1684 både en sort klædekjortel og en kjole af sort sars¹².

I Vordingborg må man have optaget den todelte dragt – trøje og skørt – allerede tidligt. Ordet kjortel kan endnu findes i enkelte skifter fra 1500-årenes slutning og 1600-årenes begyndelse, men var ellers helt aflagt til fordel for trøje og skørt i løbet af de første årtier af 1600-årene. Da kjortler igen blev moderne i anden halvdel af 1600-årene, var det storbyerne, der var først til at optage kjortlerne; i Vordingborg og Næstved dukker de først op igen i slutningen af 1600-årene. Dette tyder på, at små lokale forskelle i dragten fandtes mellem forskellige egne og mellem storby og provins.

I anden halvdel af 1600-årene blev det moderne at opfæstne skørtet i den ene side eller bagpå, og man optog en ny fransk betegnelse for dette skørt – mantou. Snart blev skørt og trøje sammensyet også i denne dragt, og mantou og kjole kom efterhånden til at betyde ét og samme. I provinsen fortsatte man med at kalde dragtstykket kjole, i København derimod var ordet mantou næsten enerådende. Man kaldte også kjolen med åbent skørt for halvkjole. Kjolen eller mantouen var hovedsagelig sort, men kunne bruges sammen med kulørte skørter. Maria Johansdat-

Fig. 7. Lille pige klædt i livfarvet dragt pyntet med guldgaloner. Mens de voksne altid er iklædt stænderdragt i epitafierne, er de mindre børn ofte gengivet i festtøjet. De små er klædt som små kopier af de voksne, og derigennem får vi et indtryk af de velhavende folks stadstøj. Epitafium over rådmand og købmand Rasmus Christensen, hans hustruer og børn, her en lille datter. Epitafium fra 1660 i Næstved Sct. Peders Kirke (se s. 2).

ter Dysing, gift med Hr. Thomas Bormand, ejede ved sin død i barselsseng i Vordingborg i 1685 en "mantoff" af sort silkegrovgrøn, vurderet til hele 9 daler, og et rødt taftskørt, vurderet til 6 daler¹³. Anne Jørgensdatter, der var hustru til borger i Næstved Peder Wismar, havde ved sin død i 1684 en sort mantou og en brun kjole og dertil tre pragt-

fulde skørter; et af løvfarvet kirsey med franske possementsnøre forneden, et skarlagensrødt skørt med hvidt syet nederom og et rødt skørt af klæde med seks rækker hvide bånd forneden¹⁴.

Den dominerende farve i skifternes dragter var sort. Sort brugtes især til kirkegangsdragten, men de bedrestil-

lede havde også meget kulørt tøj. Igenem det meste af 1600-årene var næsten samtlige kvinder i besiddelse af mindst én sort kåbe, en sort trøje og et sort skørt. Af de bedrestillede, der havde mange dragter at vælge mellem, finder man mange kulørte dragtstykker. Især skørterne var ofte farvestrålende.

I den første del af 1600-årene synes modefarven at have været brun og rød. Der omtales mange brune skørter i de første årtier af 1600-årene. Anne Nielsdatter, hustru til klokkeren i Vordingborg Vor Frue Kirke, efterlod sig i 1622 foruden sin bedste kåbe et sort skørt og et brunt skørt. Rådmandshustruen Mette Wilumsdatter i Vordingborg havde i 1629 et tamettebrunt klædeskørt med to rader fløjlsnøre foruden et skørt af væderskindsborat (changerende farve) og et tamettebrunt kamelotsskørt¹⁵.

Ved midten af 1600-årene kom skørter i stærkere kulører på mode, der nævnes røde, blå, violette og grønne skørter. Men også skørter i sartere farver som grå, løvfarvet og livfarvet (kødfarvet). De sorte skørter var dog stadig fremherskende. Johanne Lauridsdatter, møllerkone fra Næstved, havde i 1663 flere sorte skørter, et gråværksforet skørt og et rødt skørt af engelsk bai¹⁶. Abalone Sørens datter, hustru til en borger i Vordingborg, havde i 1664 et sort skørt af femskæft, et gammelt skørt af rødt bai, et rødt skørt af klæde og et skørt af blåt rask¹⁷.

Sent i 1600-årene finder vi stribede skørter og skørter med rækker af smalle eller brede bånd og pynteborster. Birgitte Sophie Engberg, hustru til borgmester Zacharias Hansen i Næstved, ejede ved sin død i 1677 et stribet skørt af atlask, afstivet med brunt kattun, og et gråt skørt af blankt klæde med possementsnøre foruden¹⁸. Og Maren Jørgensdatter, hustru til skriver i Næstved mester Johannes Hoebro, efterlod sig ved sin død i 1689 et skørt af brunt changerende borat med sorte kniplinger foruden og et purpurfarvet skørt af blankt klæde¹⁹.

Trøjer båret sammen med skørt var almindelig påklædning for kvinder af alle sociale lag 1600-årene igennem. Selv da kjolen mod slutningen af århundredet var blevet mere populær end trøje og skørt, havde de fleste kvinder en eller flere trøjer. De var hyppigst sorte, men der fandtes også mønstrede og kulørte trøjer, flest røde, blå eller brune. Anne Bruuns i Vordingborg, enke efter en skriver, havde ved sin død i 1637 en

Fig. 8. Døb. Dåbsfølget tæller personer af forskellig stand, forrest gudmoderen (måske moderen) i opfæstnet kjole, også kaldet opstukken klædning eller manteau og dertil kniplingsbesat hovedtøj. Bag hende en kvinde, måske ammen, iført blå snørliv og grønt skørt, sort hue og hvidt lin. Altertalemaleri fra 1689, Holme Olstrup Kirke.

sort trøje af klæde, en silketrøje og en af blomstret saien (tyndt uldtøj)²⁰. Maren Andersdatter, der var hustru til rådmand Peder Lauridsen i Vordingborg,

havde i 1650 en rød trøje af kamelot, en sort silketrøje og en sort klæde-trøje²¹. Hustruen til købmand Henrik Staabe i Vordingborg havde i 1649 flere

Fig. 9. To borgerkoner iført sorte kirkegangsdragter og hvide tæt-plisserede forklæder. Epitafium over ukendt familie, malet omkring 1620, Næstved Sct. Mortens Kirke.

trøjer af fløj, silkekaffa og klæde, pyntet med possement og pyntebånd²². Til sammenligning efterlod den jævne kone Ludse Thomasdatter i Vordingborg i 1651 kun en "halffslit wadmestroe", vurderet til kun 1 mark²³.

I stedet for trøje kunne kvinderne bære livstykke. Livstykket var et dragtstykke med mange forskellige funktioner. Båret under dragten ovenpå særken kunne det fungere som en art korset, i denne form kaldtes det også snørliv. Det kunne også bæres i en mere praktisk udgave og var da en slags undertrøje, der kunne have tilsatte ærmer. I denne form kaldtes det også bul. I en mere pyntelig udgave blev det båret sammen med skørt og var da et finere dragtstykke, der kunne bæres i stedet for trøje. Skifterne omtaler flere sådanne snørliv af finere stoffer pyntet med bånd og forsynet med hægter eller snøremaller. Abel Lauridsdatter, præstekone i Vordingborg, efterlod sig i 1630 et snørliv af sort fløj med 20 sølvringe²⁴. Johanne Jensdatter, hustru til købmand Henrik Staabe, ligeledes Vordingborg, havde i 1649 et snørliv af rødt silkekaffa med guldsnore på²⁵, og Anne Jacobsdatter i Vordingborg havde i 1676 et snørliv af grønt fløj med sølvgaluner på²⁶.

Til kvindedragten hørte også forklæde, som blev brugt til mange forskellige lejligheder som del af både festdragt og hverdagsdragt²⁷. Til hverdagsdragten var det et praktisk dragttilbehør, der beskyttede dragten. Til kirkegangsdragten var forklæderne pyntestykker af fint, hvidt og næsten transparent stof. I skifterne omtales forklæder af finere og grovere stof, de fineste af hørlærred og de grovere af blårgarn, også kaldet blårlærred. Mette Sørensdatter, hustru til en borger i Vordingborg, efterlod sig i 1671 fine forklæder af klosterlærred "i to bredder", et nyt og et gammelt²⁸. Klosterlærredsforklæder havde også Margrethe Jacobsdatter, hustru til en borger i Vordingborg i 1638²⁹, og Gertrud, enke efter en lædermager i Næstved, havde i 1672 et forklæde af blårgarn til 12 skilling og et finere forklæde til 3 mark²⁹.

Undertøj

Særken, den kvindelige pendant til mandens lærredsskjorte, var typisk lang, men kunne også være kort (stakket). Den kunne være ærmeløs, forsynet med smalle eller brede skulderstropper eller langærmet. I perioder, hvor særkeærmerne sås, fulgte de tidens skiftende mode.

Fig. 10. Epitafium over Christian Clemmentius, økonom på Herlufsholm, og hustru Mette, begge døde af pest i 1654. Næstved Sct. Peders Kirke.

Oplod var et lærredsliv, den øverste del af en særk. Oplod brugtes blandt andet sammen med ærmeløs særk og erstattede dermed den ærmeforsynede hele særk, idet overdelen kunne vaskes jævnligere end underdelen. Oplod kunne også bæres sammen med en såkaldt nederdel, der var ganske lig en ærmeløs særk og bestod af et skørt med skulderstropper. Oplod kunne også sys til et skørt og kaldtes da en oplodssærk i modsætning til de helskærne særke.

Oplod og særke optræder i næsten samtlige skifter, der medtager linklæder. De kunne være af groft lærred, blårgarn eller hørlærred. Marine Andersdatter i Vordingborg, der var lærredsvæverske, efterlod sig i 1613 fem

hørlærreds oplod, hvoraf de to var nye, en grov lærredsbul, to særke af blå og en gammel særk af hørlærred³¹. Og Margrethe Jørgensdatter sammesteds efterlod sig i 1642 fem oploder, vurderet til 2 mark stykket, og fire særke, vurderet til 3 mark stykket³².

I skifterne omtales også lærredsnederdele og -skørter. Fra den senere del af 1600-årene omtales underskørter foret med kraftigt stof, der har fungeret som stivskørt og givet dragten mere fylde.

Hovedtøj

Giftede koner havde siden middelalderen båret håret tildækket, medens ugifte jomfruer bar "åbent hår", enten

Fig. 11. Epitafium over købmand Johan Albertsen Korff (død 1675) og hans hustru Sidsel Hansdatter, malet 1661. Næstved Sct. Mortens Kirke.

opsat eller løst. I løbet af 1500-årene havde huer efterhånden fortrængt den gamle brug af hoveddug, men i borgerkvindernes dragt anvendtes endnu hoveddug ind i 1600-årene. Hoveddug brugtes blandt andet som en del af den traditionelle stænderdragt til kirkebrug. Efterhånden efterløstes den også her af først hvid hue, siden af sort hue båret ovenpå hvid underhuebeklædning.

De hvide hovedtøjsopsætninger bestod af flere dele, inderst lin og linhat (en slags lærredshue eller lærredsstykke til at lægge på issen), af og til endnu en underhue og derover lærredshue eller hoveddug foldet omkring hovedet. Smalle lin, der blev brugt til at fæstne til hovedtøjet og indrammede ansigtet, kunne være af næsten transparent, fint og tyndt hør-lærred. I første halvdel af 1600-årene havde de hvide lærredshuer ofte højt svungne tindingsbuer, og mod midten af århundredet fik de brede vide buer.

I løbet af 1600-årene blev sorte overhuer populære, i begyndelsen havde de udskårne tindingsbuer og kaldtes opskårne huer eller opskårshuer³³. Efterhånden blev opskårshuerne så udskårne i siderne, at de var blevet en slags trebenede huer.

Mod slutningen af 1600-årene blev fyldigere huer populære, de kaldtes blandt andet "både" på grund af deres facon³⁴.

Kåbe

Kåben havde fra 1500-årene været en fast bestanddel af borgerkvindens garderobe. Igennem middelalderen havde dragtstykket kåbe vekslet mellem at være en vid kappelignende overdragt og en vid, folderig overkjole, men i 1600-årene fik den fast form som en kvindekappe.

Som et levn af fortidens kåber med lange pyntearmer markerede man kåbens skuldre med læg og plisséer som en slags falske ærmer eller ærmemarkeringer. Også det øverste af brystet og ryggen kunne være forsynet med en række små, tætte læg eller plisséer. Det kaldtes da en foldekåbe. Eller kåben kunne være slet (glat). Foldekåben var næsten uden undtagelser til fineste brug. I 1600-årene var foldekåben først og fremmest fast bestanddel af borgerdragten.

Dagligkåben til hverdag kaldes ofte agekåbe (kørekåbe) og brugtes på samme måde, som vi i dag bruger overtøj.

Der fandtes lange kåber såvel som korte, omtalt som stakkede. Kåber foret med stof eller pelsværk, gråværk (pels af egern), nævnes i forbindelse med finere folks dragt. Stofferne i kåberne var oftest klæde. Det fineste klæde var engelsk klæde, men der optræder også sjældnere kåber af firtråd (vævet tøj af garn, vundet af fire tråde). For de rigeste fandtes kåber af eller pyntet med kaffa og fløjl. Kåben til finere brug var en kvindes bedste og dyreste dragtstykke, den blev ofte højt takseret, langt over de øvrige dragtstykker. Der forekommer ingen kåber af hvergarn eller hjemmegjort tøj i skifterne.

Maren Pedersdatter, der var hustru til den fremtrædende borger Laurids Staal i Vordingborg, efterlod sig i 1641 tre fine kåber, en af sort klæde med fløjls-slag, en sort klædekåbe med fløjl forned og en foret kåbe af sort grovgrøn³⁵, mens den jævne bagerkone Chatrine Hansdatter sammesteds i 1671 efterlod

sig en enkelt "fiin kobe" vurderet til 16 daler, en gammel vendt kåbe til 4 daler og en gammel slidt vendekåbe til kun 2 daler³⁶. Tømrerkonen Kirsten Jensdatter i Næstved efterlod sig i 1664 kun to sølle kåber, beskrevet som en gammel sort klædekåbe til 2 daler og en ditto, der var vendt, vurderet til blot 2 mark³⁷. Når tøj var vendt betød det, at det var sprættet op, bagsiden vendt ud og det hele syet sammen igen. På den måde kunne dragten slides på begge sider. Vendte dragter var af lav værdi.

I første halvdel af 1600-årene var kåben en obligatorisk del af borgerkvindernes dragt. Også bykvinder af lavere stand ejede for det meste en sort kåbe. I skifterne omtales de i næsten samtlige bykvinders skifter 1600-årene igennem, men i billedkunsten ser man, at de omkring 1650'erne først reduceredes til at hænge dekorativt over den ene skulder eller bag om ryggen og siden helt ude-

Fig. 12. Epitafium over borgmester Jens Andersen Aalborg og hans to hustruer Ellen Olufsdatter og Elisabeth Hansdatter. Ved den tid var det blevet almindeligt, at børnene, specielt de yngre, blev fremstillet i fornemt festtøj, medens kun de voksne var iført kirkegangsdragt. Den første hustrus datter er gengivet i kirkegangsdragt efter den gamle skik, mens den nye kones børn er fremstillet i kostbare, rigt udsmykkede dragter. Den første kone bærer dragt og hovedtøj fra den tid hun levede, mens den ny hustru bærer tidens sidste skrig med flad krave, forklæde af tyndt transparent stof og bådhue. Epitafium fra 1666 i Næstved Sct. Mortens Kirke.

lades mod slutningen af 1600-årene. Det betød vel i grunden ikke andet, end at man ikke længere så den sorte, dækkende kåbe som absolut nødvendig i fremstillinger af den tækkelige borgerdragt, men i virkeligheden brugte de fleste kvinder stadig kåbe. Det er også muligt, at kåben efterhånden blev mere overtøj end ydertøj og som sådan brugtes til udendørs brug, når man færdedes fra et sted til et andet, men aflagdes, når man kom indenfor. Kåber som overtøj til rejse og anden udendørs aktivitet eller blot som vintertøj kunne suppleres med en rejsehætte eller kabuds.

Sko og strømper

Der omtales kun få sko og strømper i skifterne efter kvinder. Strømperne kunne være af vævet tøj eller strikket. De strikkede strømper var finere. Træsko var utvivlsomt den almindeligste fodbeklædning, men der nævnes ingen træsko i skifterne pga. deres lave værdi. Træsko omtales derimod i bofortegnelserne efter kræmmere og træskomagere. Til kvinder nævnes desuden sko af ruskind og skind foruden tøfler, der ofte kunne være finere, gjort af fløjel eller brokade. Johanne Jensdatter, hustru til købmand Henrik Staabe i Vordingborg, havde også sko af fløjel. Hun efterlod sig i 1649 et par sorte fløjlsko med brune galoner, et par sorte fløjlsko med blå galoner og et par brune fløjlsko uden pynt³⁸. Et par træsko var blandt det fodtøj, en ung pige i Vordingborg modtog fra sin værge i 1640'erne, de kostede kun 5 skilling som nye³⁹.

Mandsdragten

Mandsdragten ændredes også gennem 1600-årene, men ikke så gennemgribende som kvindedragten. Århundredet igennem bestod mandens dragt af trøje og bukser. Ændringer sås først og fremmest i snit og detaljer. Dertil kom kjol, der havde erstattet den tidligere kjortel. Kjortlen angav et helskåret klædningsstykke med sømme i længden, men ikke på tværs. Den erstattedes for mændenes vedkommende af kjol allerede i de første årtier af 1600-årene. Kjolen var ikke helskåret, men delt af en søm på tværs i livet, der delte kjolen i en sammensyet over- og underdel, nemlig et ærmeforsynet liv og "skørt" eller skøder som på en frakke.

I slutningen af 1600-årene kom den tredeling af mandsdragten i jakke, vest og bukser, som kom til at holde sig de næste århundreder.

Fig. 13. Epitafium over Hans Hornemann og hans hustruer Abele Pedersdatter Friis og Christenze Rasmusdatter Bacher. Faderen bærer lang knappet kjol, mens børnenes åbentstående knappekjoler med tilhørende knappet vest eller trøje har mere karakter af frakker. Epitafium ophængt 1674 i Næstved Sct. Peders Kirke.

Ordet vest er egentlig fransk for undertrøje, og vesten kom til at erstatte de undertrøjer, kaldet brystdug, der brugtes forinden. I modsætning til undertrøjer, der blev båret tidligere som en art lun beklædning skjult under trøje eller kjol, så var vesten et dragtstykke, der skulle bæres helt synligt. Den kunne være af samme stof som kjolen og forsynet med dekorative knapper. Kjolen fik i samme takt mere og mere funktion og form som en lang frakke eller jakke.

Klædning brugtes om et samlet sæt klæder, bestående af fx trøje og bukser eller af kjol, vest og bukser. Kjøl og bukser kunne også bæres uden vest, dette synes at være almindeligt for de lavere sociale lag.

Skomageren Jacob Rasmussen i Næstved efterlod sig ved sin død i 1687 en sort klædekjol og et par sorte klædebukser, der var hans fineste tøj, en sort klædekappe og en gammel løvfarvet kjøl foret med rødt, der var af hjemmegjort uldtøj⁴⁰.

Fig. 14. To borgerlige mænd iført korte, stramme trøjer med lille skød og bælte i livet, den enes skåret i tunger, en såkaldt udhugget trøje. Dertil brede vide bukser, den enes glatte, den andens mønstrede. Epitafium over ukendt familie fra ca. 1620'erne, Næstved Sct. Peders Kirke.

Eiler Jacobsen, der var borgmester i Vordingborg, efterlod sig ved sin død i 1640 flere dyre dragtstykker, heriblandt ikke mindre end fem klædnings, nogle bestående af kjol og bukser, andre af trøje og bukser. Et sæt var en klædning bestående af kjol og bukser af fint sort klæde med sort flos under kjolen, vurderet til hele 24 daler, et andet sæt var en femskaft klædning bestående af trøje og bukser, vurderet til 12 daler⁴¹. Også købmand Henrik Staabe i Vordingborg efterlod sig

ved sin død i 1649 flere kjoler, trøjer og bukser, heriblandt en klædning bestående af trøje og bukser af sort armoisin med pyntelidser og en sort klædekjol udlagt med silkeatlas med pyntelidser⁴². Bukserne var det meste af perioden vide og posede, sammenholdt ved knæet. Efterhånden forsvandt det posedede, men bukserne var stadig videre foroven end forneden, men sad løsere til underbenet lige under knæene, hvor de før var strammet ind.

Trøjerne var i begyndelsen af perioden ofte af ét stof i livstykket og andet stof eller farve i ærmerne. Ved midten af 1600-årene var de efterhånden helt erstattet af ensfarvede trøjer. Trøjer af klæde, engelsk og firtråd er almindeligt forekommende. For de bedrestillede omtales trøjer af silketøjer som grovgrøn og kaffa.

Der optræder mængder af skindtøj i 1500-årene og 1600-årenes første halvdel. Der fandtes lædertrøjer af kraftigt skind såvel som helt tyndt skind. De kraftige fungerede som en art jakke. Lædertrøjerne kunne ofte have stofærmer. Murermester Hans Gade i Vordingborg havde ved sin død i 1603 et livstykke (indertrøje) af hvidt hjortehudsskind med ærmer af trip foruden en hvid lædertrøje⁴³.

Mændenes dragter var pyntet som kvindernes med possementarbejde, borter og bånd. De kunne tillige være forsynet med fine knapper fortil, ofte af sølv, sjældnere af forgyldt sølv. I første del af 1600-årene var det populært med såkaldte "udhuggede" trøjer, fremkommet ved at der var skåret en mængde små dekorative rifter i tøjet.

Undertøj

Skjorter og underbukser udgjorde mændenes undertøj. En del andre dragtstykker som brystdug, livstykke og uldenskjorte kunne anvendes som undertøj, men fungerede lige så ofte som en art mellemklædning, båret over undertøjet og under ydertøjet. Uldenskjorten var betegnelse for en praktisk lun, langærmet undertrøje. Livstykke og brystdug fungerede også som en art undertrøje, men var oftere uden ærmer.

Underbukser omtales kun sjældent, for det meste var de ikke værdifulde nok til at medtages i skifteforretningerne, men de omtales alligevel af og til. Mons Olufsen Møller i Vordingborg havde i 1630 et par lærredsunderbukser, der blev vurderet sammen med tre par hoser til 1 daler⁴⁴. Karl Thomas Olufsen, købmand i Næstved, havde ved sin død i 1691 et par gamle underbukser af blårgarn vurderet til 8 skilling og endnu et par, vurderet til bare 2 skilling⁴⁵.

Skjorterne kunne være af hørlærred af finere eller grovere kvalitet eller af blårlærred. Der omtales flere skjorter end underbukser i skifterne, men deres udseende, formen på krave og manchetter m.m. er sjældent udspecificeret. Det var tiden for de store løse kraver, først pibe kraver, siden store flade kraver. Man må formode, at skjorterne ikke også var

Fig. 15. Borgmester Erik Nielsen med hustru Karen Hansdatter. Borgmesteren bærer en pibekrave med flere lag brede, lave, pibede læg. Epitafium fra ca. 1640 i Vordingborg Vor Frue Kirke. Foto: Erik Fjordside.

udstyret med store kraver, men blot havde en mindre halslinning.

Hat og hue

Mændenes hovedbeklædning bestod almindeligvis af hat eller hue. Både mænd og kvinder gik sjældent barhovedet, kun i kirken afførte mændene sig deres hovedtøj. Af samme årsag ses kun meget få hatte i kirkens epitafier. Hvor de forekommer, er de gerne placeret liggende på gulvet eller holdt i hånden.

De hatte, der omtales i skifterne, er sjældent nærmere specificeret. Der omtales mest sorte hatte med bånd, antagelig sorte fildede stofhatte. Huerne var af stof, hovedsagelig fløj, eller pelsværk, som kunne være af ræv, mår, jærv eller zobel. Af pelsruer omtales to slags: helt af pelsværk og huer af vævet tøj med pelsbræmme.

Mandsfrisurerne var frem til begyndelsen af 1600-årene helt korte og stude. Det er bemærkelsesværdigt, som praktisk talt samtlige afbildede mænd fra den tid er gengivet med høje tindinger og en lille pandetrekant hår. Nuvel,

Fig. 16. Lille dreng med hat i hånden, hatten er pyntet med kulørte bånd, der matcher rosetterne på skoene. Epitafium fra 1666 over borgmester Jens Andersen Aalborg med familie i Næstved Sct. Mortens Kirke (se fig. 12).

Fig. 17. Rådmand Bendix Mese, barnefødt i Vordingborg, rådmand i først København, siden i Vordingborg, iført paryk med langt krøllet hår. Epitafium fra omkring 1680 i Holmens Kirke i København. Foto: Camilla Luise Dahl.

mange mænd må have haft naturligt vigende hårgrense ved tindingerne, men næppe alle. Fra tidligere tider, fx senmiddelalderen, kendes til skiftende moder i plukning af ikke bare øjenbryn, men også pande og tindinger for at få en eftertragtet høj pande, men om noget tilsvarende har været i brug omkring 1600 vides ikke.

Kvindehuerne fulgte i øvrigt trop, og af afbildningerne ses, at formen på kvindehuerne med udskårne tindingsbuer og en lille pandetrekant fortil er nærmest identisk med mændenes frisurer.

I løbet af 1650'erne og 1660'erne begyndte mændene at bære længere hår, specielt de unge mænd. I Frankrig var man allerede i 1650'erne begyndt at bære paryk ved hoffet, den såkaldte allonge-paryk, men i Danmark var man længere tid om at indoptage moden. Først fra ca. 1680'erne blev parykken et modefænomen herhjemme, mens man tidligere endnu viste sit eget hår, som man forsøgte at få så langt som muligt. Det lange hår skulle hænges løst ned om skuldrene.

Parykker omtales af og til i mændenes skifter i slutningen af 1600-årene. Johan Funch, handelsmand i Næstved, efterlod sig i 1688 en lysebrun paryk og en fransk sort hat⁴⁶. Jørgen Eggers, borgmester i Næstved, havde ved sin død i 1690 en paryk med langt hår, en med kort krøllet hår, to rejseparykker og en parykkam⁴⁷.

Overtøj

Mændens kappe modsvarede kvindens kåbe. Kappen var ligesom kvindekåben den obligatoriske og foretrukne beklædning til kirkegang. Der brugtes kapper til fint brug såvel som til hverdag, til rejser og udendørs brug. Kappen var også et værdighedstegn for den finere del af befolkningen. Til fint brugt var de ofte foret med pelsværk og forsynet med opslag eller slag af fløj, kaffa og silke. Laurids Lund, borger i Vordingborg, efterlod sig i 1624 en fin kappe af sort engelsk klæde med "prented fløiell" foruden en daglig kappe og en blå regnkappe⁴⁸, og købmand Henrik Staabe havde i 1649 en sort klædekappe med slag og foer af kaffa samt en tilsvarende med fløjls slag⁴⁹.

Fig. 18. Borgmester Engel Postfeldt og hustruer Elline Svendsdatter og Elisabeth Mynt. Borgmesteren bærer en kappe med kraftige opslag og høj, bred krave. Gravsten fra omkring 1620 i Næstved Sct. Mortens Kirke.

I skifterne omtales ofte rejsekappe, der dog ikke behøvede at bruges decideret til "rejse", men blot almindeligt som varmt, praktisk overtøj.

Rejsekjolen, der havde funktion af en lang frakke, afløste efterhånden rejsekappen mod slutningen af 1600-årene. Kapperne fandtes både som lange (til knæene eller under knæene) og som stakkede. De stakkede kapper var korte slag. Kapperne blev aldrig hellange som kvindekåberne. Sort var den almindelige farve for kapperne, men rejsekapperne var ofte grå. Karl Thomas Olufsen, købmand i Næstved, efterlod sig i 1691 en sort klæde kappe til 8 daler og en grå rejsekjol af klæde foret med gråt filt til 2 daler⁵⁰. Jacob Christoffersen, der var tidligere byfoged i Vordingborg, men ved sin død forarmet, efterlod sig i 1681 en gammel ormædt og slidt kappe, vurderet til 1 mark 8 skilling, og en gammel grå rejsekappe til 2 mark⁵¹.

Handelsmanden Rasmus Jørgensen Stær i Vordingborg var tydeligvis en velklædt herre. Han efterlod sig i 1687 en blå rejsekjol, en grå rejsekjol med messingknapper og en sort klædekappe. Dertil ejede han et gråt, broderet gehæng (et bånd, hængt på skrå henover bryst og ryg til at hænge kården i ved hoften), et par grå handsker med sorte silkefrynser, en sort hat med bånd på og en anden af fløj, sorte knæbånd og et par læderstøvler med pyntekraver⁵².

De fine handsker var ikke kun til praktisk brug, de var også i høj grad et værdighedstegn for byens formuende mænd. Kostbare handsker med pyntede og broderede kraver var ikke alle forundt. På gravstenene ser vi ofte borgere med et par handsker i hånden.

Sko og strømper

Der omtales flere strømper i mændenes end i kvindernes skifter, og der er også flere strikkede strømper. Det skyldes måske, at mændene oftere bar deres strømper synligt, og at de derfor gerne måtte være lidt finere end kvindernes, der var skjult under de lange skorter.

Mændene efterlod sig forskellige former for sko og støvler. Støvler omta-

Fig. 19. Mand, antagelig Jacob Kræmmer, gengivet med Bibelen i den ene hånd og et par handsker i den anden. Gravsten fra ca. 1620 over Sissel Villadtsdatter og hendes to mænd Jacob Kræmmer og borgmester Anders Nielsen. Næstved Sct. Peders Kirke.

Fig. 20. Dreng iklædt hvide strømper og sløjfebesatte sko med firkantede snuder. Epitafium over Rasmus Christensen med familie i Næstved Sct. Peder kirke, ca. 1660 (se s. 2).

les kun i mænds skifter. Materialerne var skind, ruskind og læder. I slutningen af 1600-årene blev det populært med firkantede skosnuder. Sko og støvler kunne også dekorerer med rosetter, sløjfer eller fine sølvspænder⁵³.

Eiler Hansen, skipper i Næstved, havde i 1687 to par gamle, grå strømper, vurderet samlet til 1 mark, og et par finere, sorte strikkede strømper, vurderet til 4 mark⁵⁴. Handelsmanden Johan Funch sammesteds havde i 1688 både sorte strikstrømper, sorte uldenstrømper og franske grå strømper⁵⁵. Frederik Neinaber, der var organist i Vordingborg, efterlod sig i 1660 ingen strikstrømper, men to par gamle lærredsstrømper og et par snørelæderstøvler⁵⁶.

Som man ser af skifter, gravsten og epitafier, så var det et ganske velklædt borgerskab, man kunne støde på i Næstved og Vordingborg.

Kun de fornemme og rige efterlod sig bekostelige epitafier og gravsten. Og som man også ser af skifterne, så efterlod mange sig kun et beskedent indbo med få hverdagsklæder. Skifterne fra de to byer giver et indtryk af de mange forskellige folk, høj som lav, der var i en købstad og det tøj, de kunne gå i. □

Noter

1. Wangsgaard Jürgensen 2009, s. 23f og Honnens de Lichtenberg 1989, s. 71-75.
2. Præstø Byfoged, Skiftedokument 1621, 27. jun.
3. Vordingborg byfoged, skifteprotokol 1637-64, pag. 197v.
4. Ystad rådstue, skifteprotokol 1679-84, pag. 54.
5. Vordingborg byfoged, skifteprotokol 1681-83, pag. 209.
6. Næstved skifteprotokol, 1658-1676, pag. 99r-100v.
7. Næstved skiftedokumenter 1603-1700, skiftebrev uden nummer dateret 19. Maj 1676.
8. Vordingborg skiftedokumenter 1620-29, skiftebrev uden nummer dateret 17. Dec. 1622, Klokker Niels Jacobsen og hustru Anne Nielsdatter. Efter manden omtales kun: 1 kjortel, 1 trøje af bommesi, et par vadmelbukser, 1 par strikkede strømper og 2 skjorter.
9. Næstved skifteprotokol 1687-1698a, p. 212r-213v, Dahl: 2009.
10. Vordingborg skiftedokumenter 1647-69, skiftebrev uden nummer, købmand Henrik Staabe og hustru, dateret 17. Apr. 1649.
11. Anordning eller Reces gjort af Høvedsmanden, Capitlet og Magistraten i Ribe ... Aar 1561, s. 273, Troels-Lund: 1903, s. 85.
12. Vordingborg skiftedokumenter 1670-99, skiftebrev uden nummer dateret 11. Jun. 1685.
13. Vordingborg skiftedokumenter 1670-99, skiftebrev nr. 11, dateret 29. Aug. 1685.
14. Næstved skiftedokumenter 1603-1700, skiftebrev uden nummer dateret 16. Jan. 1684.
15. Vordingborg skiftedokumenter 1620-29, skiftebrev uden nummer dateret 17. Dec. 1622 og skiftebrev 18. feb. 1629.
16. Næstved skiftedokumenter 1603-1700, skiftebrev uden nummer dateret 3. sep. 1663.
17. Vordingborg skiftedokumenter 1649-69, skiftebrev uden nummer dateret 20. dec. 1664.
18. Næstved skifteprotokol, 1687-1698, pag. 213v.
19. Næstved skifteprotokol, 1687-1698, pag. 319v.
20. Vordingborg skifteprotokol, 1632-94, fol. 14r.
21. Vordingborg skiftedokumenter 1649-69, skiftebrev uden nummer dateret 5. Feb. 1650.
22. Vordingborg skiftedokumenter 1649-69, skiftebrev uden nummer dateret 17. Apr. 1649.
23. Vordingborg skiftedokumenter 1649-69, skiftebrev uden nummer dateret 28. Maj 1651.
24. Vordingborg skiftedokumenter, 1620-29, skiftebrev uden nummer dateret 8. Nov. 1630.
25. Vordingborg skiftedokumenter 1649-69, skiftebrev uden nummer dateret 17. Apr. 1649.
26. Vordingborg skiftedokumenter 1670-99, skiftebrev uden nummer dateret 29. Jun. 1676.
27. Frøsig Dalgaard 2006.
28. Vordingborg skiftedokumenter 1670-99, skiftebrev 23. nov. 1671.
29. Vordingborg skifteprotokol 1637-64, pag. 36r.
30. Næstved skifteprotokol 1658-76, pag. 77rf.
31. Vordingborg skifteprotokol 1574-1632, pag. 198v.
32. Vordingborg skiftedokumenter 1640-49, skiftebrev 3. okt. 1642.
33. Andersen 1960, s. 233-34.
34. Dahl & Jones 2009, s. 52f.
35. Vordingborg skiftedokumenter 1640-46, skiftebrev 11. jan. 1641.
36. Vordingborg skiftedokumenter 1670-99, skiftebrev 30. jun. 1671.
37. Næstved skiftedokumenter 1603-1700, skiftebrev 25. jan. 1664.
38. Vordingborg skiftedokumenter 1646-69, 17. Apr. 1649.
39. Vordingborg skiftedokumenter 1646-69, løse skiftebreve 1646-50, skiftebrev og regnskab uden dato registreret som 1646-50.
40. Næstved skifteprotokol 1687-1698a, pag. 7v.
41. Vordingborg skiftedokumenter 1640-46, 30. Okt. 1640.
42. Vordingborg skiftedokumenter 1647-69, 17. Apr. 1649.
43. Vordingborg skifteprotokol 1593-1611, pag. 39r.
44. Vordingborg skiftedokumenter 1630-39, 6. Feb. 1630.
45. Næstved skifteprotokol 1687-1698a, pag. 338r.
46. Næstved skifteprotokol 1689-98a, pag. 100r.
47. Næstved skifteprotokol 1687-1698a, pag. 347rf.
48. Vordingborg skiftedokumenter 1620-29, 27. nov. 1624.
49. Vordingborg skiftedokumenter 1646-69, 17. apr. 1649.
50. Næstved skifteprotokol 1689-98a, pag. 338r.
51. Vordingborg skiftedokumenter 1670-99, 7. dec. 1681.
52. Vordingborg skiftedokumenter 1670-99, 12. Maj 1687.
53. Andersen 2009, s. 11f.
54. Næstved skifteprotokol 1687-1694, pag. 24r.
55. Næstved skifteprotokol 1689-1698a, pag. 101v.
56. Vordingborg skiftedokumenter 1646-69, 9. apr. 1660.

Litteraturfortegnelse:

Kilder:

Anordning eller Reces gjort af Hovedsmanden, Capitlet og Magistraten i Ribe med de fornemteste Dannequinders Samtykke, om Brølupper, Barseler, Kirkegang, Klædedragt med videre Aar 1561. Nye Danske Magasin. Bd. I-II. Udg. Det Kongelige Danske Selskab til den Nordiske Histories og Sprogs Forbedring. København 1794-1806.

Næstved byfogedarkiv: Skiftedokumenter 1603-1700. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Næstved byfogedarkiv: Skifteprotokol 1658-1676, 1676-1680, 1682-1687, 1687-1698a, 1687-1698b, 1697-1708. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Præstø Byfoged, Skiftedokument 1621. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Vordingborg Byfogedarkiv: Skiftedokumenter 1594-1619, 1620-29, 1630-39, 1640-1646, 1647-1669, 1670-1699. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Vordingborg Byfogedarkiv: Skifteprotokol 1574-1632, 1593-1611, 1637-1664, 1681-1683, 1694. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Ystad rådstuearkiv: Skifteprotokol 1679-84. Landsarkivet i Lund.

Litteratur:

Andersen, Ellen: Danske bønders klædedragt. Carit Andersens Forlag, København 1960.

Andersen, Ellen: Moden i 1700-årene. Nationalmuseet. København 1977.

Andersen, Vivi Lena: Skoene i skraldet - om sko fra en 1700-talslosseplads i København. Dragtjournalen, Nr. 5, årg. 3, 2009, s. 11-18.

Dahl, Camilla Luise & Jones, Dorothy: Da "både" var på mode. Dragtjournalen, Nr. 4, årg. 3, 2009, s. 52-58.

Dahl, Camilla Luise: Et købmandsvarelager fra 1600-tallets Næstved. Årbog for Historisk Samfund for Præstø Amt 2009, s. 21-42 (2009a).

Dahl, Camilla Luise: Løsøret efter Karen Tomasdatter Skriveres, Vordingborg 1638. Dragtjournalen nr. 4, årg. 3, 2009, s. 63-67 (2009b).

Dahl, Camilla Luise: Register og uddrag af Vordingborg Byfoged: Skifteprotokol og skiftedokumenter 1574-1700. Slægtsforskerforeningen for Vordingborg og Omegn. Lokalarkivet Vordingborg (2009c).

Dahl, Camilla Luise: Fortegnelse over Niels Christensens døtres forbrug. Et værgemålsregnskab fra 1640'ernes Vordingborg. Dragtjournalen nr. 6, årg. 5, 2010. In print

Danmarks kirker. Nationalmuseet. København 1933 ff.

Frøsig Dalgaard, Hanne: Kvindeforklæder. TENEN, 17. årgang nr. 1, 2006.

Frøsig Dalgaard, Hanne: I fløjl eller vadmæl. I: Dagligliv i Danmark 1620 – 1720. Red. Axel Steensberg. København 1969.

Frøsig Dalgaard, Hanne: Stand og mode. I: Folk skaber klæ'r – klæ'r skaber folk. Nationalmuseet, København 1971, pp. 86-107.

Honnens de Lichtenberg, Hanne: Tro, håb og forfængelighed. Kunstneriske udtryksformer i 1500-tallets Danmark. Renaissance Studier. Museum Tusulanums Forlag. Viborg 1989.

Jones, Dorothy: Barokkens kvindehuer: Huerne hos tre medlemmer af slægten Bacher i Næstved. Dragtjournalen, årg. 1, nr. 1 2007, s. 12-18.

Klein, P. A.: Vordingborg Købstads historie. Vordingborg 1923.

Kruse, Anette; Johannsen, Birgitte Bøggild; Paludan, Charlotte; Warburg, Lise & Østergaard, Else: Fru Kirstens børn: To kongeborns begravelser i Roskilde Domkirke. Nationalmuseet & Poul Kristensens Forlag. København 1988.

Lorentzen, Erna: Folks tøj i og omkring Århus 1675-1850. Den Gamle By, Århus 1975.

Lund, E. F. S.: Danske malede Portrætter. Bd. I-XII. Græbes Bogtrykkeri, København 1903.

Nielsen, Rasmus: Næstveds købstads historie, bd. I-IV. Næstved 1925-1932.

Rangström, Lena (red.): Modelejon. Manligt Mode 1500-tal - 1600-tal - 1700-tal. Livrustkammeren. Stockholm & Värnemo 2002.

Ringgaard, Maj: "To par strixstrømper oc en nattroe naccarat" Filtede og strikkede tekstiler fra omkring 1700, fundet i københavnske byudgravninger - og sammenhænge mellem tekstilers farve og bevaring. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, København 2010.

Scocozza, Benito: Christian 4.s Silkeæventyr. I: Mark og menneske: Studier i Danmarks historie 1500-1800. Skipperhoved & Landbohistorisk Selskab. Ebeltoft 2000, s. 141-154.

Troels-Lund, T.: Dagligtliv i Norden i det sekstende Aarhundrede. Bd. 2, Fjerde Bog: Klædedragt. København 1968.

Vestergaard, Karin: Hans Lauridsen - en 1600-tals kirkemaler tilpasset samtidens krav og efterspørgsel. I: Håndværk i 2000 år. Det kongelige Danske kunstakademi. Konservatorskolen 2001.

Wangsgaard Jürgensen, Martin: Grav og gravminde Sorg og savn - Nogle overvejelser omkring det protestantiske epitafium. Norsk Teologisk Tidsskrift, nr. 1 årg. 2009, s. 23-42.

Uddrag af skifter fra Næstved og Vordingborg

Skifte efter Hans Gade, murermester, Vordingborg den 8. juni 1603.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg Byfoged, Skifteprotokol 1593-1611, pag. 38r-40r.

Skifte efter Hans Gade Murmester, borger udi Vordingborg. Hans arvinger var hustruen Margrethe Bernsdatter og sønnen Bertil Hansen Gade. Sidstnævnte, der var mindre-årig, blev repræsenteret af sin faderbroder Bertil Gade Snedker, borger og indvåner i Vordingborg. Skiftet omtaler kvæg, korn, indbo og løsøre, optegnet mellem hinanden uden ophold og linjeføring. Et middelstort håndværkerskifte med flere gode klæder. Alle gangklæder gaves til sønnen Bertil.

1 soertt Engilst klede kiorthill med brede snorer ...	6 dr,
1 huid hiortehudz ler liffstykke med trips erme ...	4 dr
1 par huasklottz buxer ...	2 dr
1 gammill kappe	9 dr
1 par klede buxer med snorer ...	2 dr
eet par laffuendell farffue kirshies hoser...	1 dr
1 klede huffue med maarder ...	2 dr
1 huid ler trøie ...	3 mk
2 sølffknappe och ny par sølffhecter weinde tillhobe 9 lod ...	4 dr 1 mk
Noch bekom hand (Bertil) sin moders sølf lenkebelte, och hand fick imod hans moders kleder thi di war beder end hans faders kleder, tilfalde hannem wdj rede penninge ...	29 dr 2 mk 3 sk

Skifte efter Marine Andersdatter, væverske, Vordingborg den 10. juni 1613.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg Byfoged, skifteprotokol 1611-32, pag. 198v-198r.

Marine Andersdatter kom fra Egholt, Kolding. Arving var hendes slægtning Hans Nielsen i Egholt ved Kolding. Hendes skifte indeholder store mængder uspundet og spundet hør, færdigt hørlærred i alenmål foruden en væv, hvilket peger på at Marine var lærredsvævekone.

1 wendekaabe aff engilsk ...	6 dr,
1 klede trøie aff gott klede med fløiels bond paa ...	3 dr,
1 røtt engilß brun klede skiørtt ...	4 dr,
1 gammill forslit fiolbrun skiørtt ...	3 mk,
1 gammill skindkiorthil ...	2 mk,
1 gammill wllen groffgrøns skiørtt ...	1½ dr
1 blaa machins offueliff ...	1½ mk
2 ny hør lerids opled medgroff lerrids bull ...	3 mk,
2 blaagarns serche ...	3 mk,
noch 3 hørlerrids opled ...	3 mk
1 gammil høgarns serch	½ mk,
2 forslitt høgarns forreklede ...	½ mk
1 ny blaagarns forreklede ...	½ mk
1 gammill blaagarns forreklede ...	4 sk,
Noch 1 høgarns forreklede ...	12 sk

Skifte efter Claus Hansen, smed, Vordingborg den 5. februar 1623.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og

Bornholm, Vordingborg byfoged, skiftedokumenter, 1620-29, skiftebrev uden nummer.

Arvinger var hustruen Birgitte Jacobsdatter, der blev repræsenteret af sin nye fæstemand Christoffer Steffensen samt sønnen Jacob Clausen.

Salig Clausis kleder:

1 kappe ...	9 dr
1 klede trøie med tafittis over ...	5 dr
1 par klede buxer med snorer ...	4 dr
noch 1 gammill brix bommersie trøie och 2 gammill trips buxer till sammen ...	2 dr
summa 20 dr aff huilcke forne kleder barnidt allene self schall haffue. 23 wdstucken sølff knap- pe, 1 sølff liff giordill slagitt paa ler och fem silcke stickninger aff gultt silcke med slette sølff sløffer som er wehr for 6 dr werdt.	

Skifte efter Maren Nielsdatter, præstekone, Næstved den 2. marts 1625.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Næstved byfoged: skiftedokumenter 1603-1700. Skiftebrev uden nummer.

Maren var enke efter Hr. Willadts Mogensen, sognepræst til Aversi og Testrup, Præstø amt, død 19. Okt. 1623, eftersom der ikke var gjort skifte efter den salige mand eller hans hustru som boede og døde udi Næstved i 1624, blev der gjort skifte efter begge i Næstved i 1625. Det er uklart hvorfor ægteparret boede hvert sit sted de sidste leveår.

Maren var datter af præsten Niels Hermansen i Førslev. Marens og Willadts overlevende børn var Mogens, som boede hos moderens søster Dorthe Claus Plums i København, Niels, Hans og Lisbeth. Tilstede på skiftet var også Marens brødre Mikkil Nielsen borger i Næstved og Mester Herman Nielsen, professor i København.

Fragmentarisk skiftekladde med tilskrivninger og kommentarer i marginer og mellem linjerne, den indskrevne kopi er ikke bevaret, helt bevaret er kun afsnittet om guld og sølv, der omtaler Marens prægtige bæltter samt diverse gældsposter til folk i blandt andet Køge, Ringsted og København.

1 kobbe,
huffue lad

Sølf:

1 forgylt belte paa røtt
fløyell, wog 40 lod sølf,
1 andet forgyldt sølfbelte
och paa røtt fløyell, wog
16 lod sølf,
1 huit sølf belte med knifue
schede, och 1 liden sølffkiede
wog 19 lod sølf

(under pantesølv)
1 lenkebelte och 4 sølf
scheder wog 34½ lod
som Jens Kudsch wdj Ringsted
haffuer pantsatt

(under gæld)
Schyldig till Hans Wallach for klede och adschillige kramware

som hoefß hannem er wdtoget, till S: Marrens begraffuelße, och börnene haffuer alle bekommentt till sørgekleder ...	239 dr
till Beritt Schomager for tøffell och scho ...	3½ dr
Jacob Hattermager for 4 hatte ...	8 dr
til Willum Schreder for sørgekleder hand syede ...	13 dr
een quinde som haffuer waschet drengenes börnenes kraffuer ...	2 mk

Skifte efter Anders Mogensen Skrædder, Vordingborg den 26. september 1639.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg Byfoged, skiftebreve 1630-39, skiftebrev uden nummerering.

Anders Mogensen var skrædder i Vordingborg, arvinger var hans efterladte hustru Birgitte Jørgensdatter og deres børn Corfids Andersen, Gertrud Andersdatter og Ane Andersdatter.

Sølf:

26 knappe och 1 liffgiordell 19½ lod

<i>Salig</i> Andersis gangkleder	
1 camelods kledning ...	12 dr
1 sid kioll ...	14 dr
1 brun klede kledning ...	8 dr
1 maatskinds huffue ...	4 dr
1 gammel wldenschiorte ...	2 mk
1 par gamle silchestrømper ...	3 mk
1 par gamle klede hoer ...	20 sk
3 skiorter ...	1½ dr

Skifte efter Maren Pedersdatter, hustru til tyskølshandler, Vordingborg den 11. januar 1641.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg Byfoged, skiftebreve 1640-46, skiftebrev uden nummerering og paginerung.

Maren Pedersdatter var hustru til borger i Vordingborg Laurids Lauridsen Staal. Arvinger var ægtemanden og deres fælles børn Peder på femte år og Herluf på sit andet år, mens Laurids Staals to døtre Margrethe og Kordelle af første ægteskab stadig havde krav i hjemmet efter deres mor. Laurids Staal tilhørte byens spidser og ejede en hel del ejendom, han havde bevilling til at forhandle tysk øl i byen, hvilket kun gaves ved kongelig bevilling og kun til en håndfuld borgere. Stort skifte med meget løsøre og dyre klæder.

1 gammel sort løcke fløiels huffue ...	3 dr
1 fløiels trøye ...	12 dr
1 sort klede trøye ...	8 dr
1 lifarue tafftis natttrøye ...	3 dr
1 nobell tafftes skørt ...	10 dr
1 silche groff grøns skørt ...	10 dr
1 gammel sort klede skørt ...	3 dr
1 tannete brun klede skørt ...	8 dr
1 sort tørsck groffgrøns skørt ...	6 dr
1 fløiels snøreliff med 12 par sølff ringe ...	5 dr
1 blaa trøye ...	3 dr
1 klede kaabe med fløiels slaug for ...	9 dr
1 sort klede kobe med fløieliell for neder ...	24 dr

1 groffgrøns forit kobbe ...	15 dr
1 grøn pedewandß skørt ...	5½ dr
1 sort firtraads trøie ...	1½ dr
1 praall sachtess snøreliff med	
9 par sølff maller i ...	1½ mk
1 gammel ege kiste klederne ligger i ...	2 dr

Skifte efter Maren Nielsdatter Kusks, hjulmandskone, Næstved den 16. juli 1658.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Næstved byfoged, skifteprotokol, 1658-1672, pag. 7r-8v.

Maren Nielsdatter var enke efter Jens Kusk og gift anden gang med Mads Andersen Hjulmand. Arvingerne var den efterladte ægtemand og en søn af første ægteskab Niels Jensen. Der var kun få midler i boet, da gælden var betalt var der 21 daler 3 mark, som drengen blev bevilget til klæder, og en arv på 18 daler 6 skilling i rede penge, som han kunne modtage, når han nåede skelsalder.

Der imod befindis bortschiuldige giæld mod begraffuelssen och skifttes bekostning, och huis dend effterlatte dreng till hielp till kleder och skiorter med andet bleff beuilget ...

21 dr 3 mk

Skifte efter Friedrich Neinaber Orgemester, Vordingborg den 9. april 1660.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg byfoged: Skiftebreve 1647-69. Skiftebrev uden nummerering og paginerung.

Frederik var organist i Vordingborg Vor Frue kirke, ingen hustru eller børn er nævnt. Niels Christen Spend, præst i Vordingborg, modtog en del af boet til dækning af Friederichs gæld til Spend. Friedrich efterlod sig jævne klæder.

1 gammel sortt klede trøye och ett par gamel femskafftes boxßer for ...	6 dr
1 gammel gra kioel ...	6 mk
1 gammel thrøye och jtt parr gammel boxser for ...	4 dr
1 gammel rød raskis wlden skiorte for ...	4 mk
1 par gammel snør leders støffle for ...	4 mk
1 gammel sort hatt ...	1 mk
1 par gammel sporer ...	6 sk
2 gammel lappet skiortter	
2 par gammel leridts strømper thilsammen for ...	2 mk
en skiort ...	1 mk

Skifte efter Johanne Lauridsdatter, møllerkone, Næstved den 3. september 1663.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Næstved byfoged, skiftedokumenter, 1603-1700, skiftebrev uden nummer.

Johanne Lauridsdatter var hustru til den ganske velhavende møller i Næstved Christen Lauridsen Møller, ejer af hestemøllen i Næstved, der i en årrække havde eneret på at male malt i Næstved. Arvinger var ægtemanden og hendes

børn af første ægteskab med Laurids Møller, samt børn af andet ægteskab, heriblandt datteren Maren ligeledes gift med en møller. Det var ganske komplicerede arveforhold med mange arvinger gennem afdøde børns børn. Skiftet er et temmelig stort skifte, rigt på løsøre og mange klæder, mange dog af middel værdi.

Dend salig quindes gang klæder:

1 groffgrøns kaabe med graauerch wnder ...	8 dr 2 mk
1 sort klede wendt skiørdt ...	3 dr
1 sort klede trøye ...	2 dr 2 mk
1 trøye med graauerch wnder ...	4 dr 1mk
1 sortgroffgrøns skiørdt ...	4½ dr
1 boratis forklede ...	6 mk
1 sort trippes snørliff ...	1dr 2 mk
1 boratis trøye ...	2 dr 1mk
1 gammel snørliff aff buren rask ...	24 sk
1 gammell graauerchß skiørdt ...	2½ mk
1 gammell nattrøye ...	1mk
1 røedt gammel engelß bajes skiørdt ...	1dr
1 gammel klede kaabe ...	4½ dr
2 par strømper ...	2½ mk
1 par schoe ...	2 mk
1 par gammel tøffell ...	1 mk

Lind Klæder

5 hørleris serker der à 3 mk er ...	3½ dr 1 mk
5 opleder ...	6 mk
2 hørleris foreklæder ...	3 mk
2 blaa lerris fore klæder ...	24 sk
4 gammel closter lerris hatter ...	2 mk
4 strichelser for ...	16 sk
2 halß klæder for ...	8 sk
5 gammell bulle ...	1mk

Skifte efter Kirsten Jensdatter Tømmermands, tømmerkone Næstved den 25. januar 1664.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Næstved byfoged, skiftedokumenter, 1603-1700, skiftet uden nummer.

Kirsten Jensdatters døde d. 8. dec. 1663, hun var hustru til Niels Olsen, der var tømmer i Næstved. Arvinger var ægtemanden og hendes børn af første ægteskab: Jens Pedersen på 20 år, Peder Pedersen på 10 år og datteren Karen på 14. Boet er opgjort rum for rum, med optælling af hvad som fandtes i kister og skabe.

1 røed fere kißte med laaß och heng foreg ... derwdj:	18 mk
1 sort kleede trøye med graawerk wnder och ohrttendt for ...	5 mk
1 sort sarßes forkleede for ...	8 sk
1 gammell sort kleede kaabe ...	2 dr
...	
1 forgylt speigell ...	1 dr
...	
1 gamelt sye skrin ...	8 sk
1 lidet gammelt flaske foeder ...	4 sk
1 gammell sort klede kaabe ehr went ...	2 mk
1 preste krauffue bret ...	8 sk
23 allen blaa lerrit à 7 sk ehr ...	20 mk 1 sk,
bleff Børnene giffuen til lin klæder och andett och derfor icke med reignis j boens sumarum.	

Skifte efter Hans Hansen Snorslager, Vordingborg den 2. juni 1671.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg Byfoged, skiftetbreve 1670-99, skiftetbrev uden nummerering.

Snorslageren Hans Hansen var borger i Vordingborg, arvinger var hans hustru Johanne Nielsdatter samt børnene Berethe Hansdatter, g.m. Henning Stogaard, Sidsel Hansdatter g.m. Morten Rasmussen samt Maren Hansdatter.

1 marskindts hue ...	7 mk
1 hat med laff puld ...	2 mk
1 hatt med med høy puld ...	1 mk
1 røed wldenschiorte ...	6 mk
1 par klede boxser ...	9 mk
1 fembschafftes trøye ...	6 mk
1 sort kiortell ...	3½ dr
1 par lerboxser ...	2 dr
1 leer trøye ...	3 dr
1 gammel klede kiortell ...	2 ½ mk
1 schiorte ...	3 mk
2 gamle schiorter, en 1 mk den anden	
24 sk ehr ...	2½ mk

Skifte efter Regitze Pedersdatter, trompetérhustru, Næstved den 7. september 1673.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Næstved byfoged, skifteprotokol, 1658-1676, pag. 101v-106r.

Regitze Pedersdatter var hustru til Casper Rodenberg Trompetér, der var trompetér i Næstved. Arving var ægtemanden og deres fælles børn Christian på 12 år, Peder på 8, Jacob på 3 og Margrethe på 11 år. Dertil skulle også skiftes efter Casper Trompeters første afdøde hustru Margrethe Hansdatters gods, der ellers allerede var skiftet i 1669. Der var fire døtre i første ægteskab, hvoraf de to var døde i mellemtiden, hvorved deres arv igen hjemfaldte til faderen, de to overlevende døtre, Christienze og Elizabeth, modtog rede penge. Gården, de boede på var vurderet til 250 daler, skiftet indeholder en del, men ikke synderligt kostbare genstande, heraf kun få jævne klæder.

1 rannet kledning aff hiembgiort tøy ...	3½ dr
1 gull raskes skiørtt ...	3 mk
3 hørrets serker ...	3 mk
1 sort fin klede kiøell med graauerch ...	4 dr
1 gammel berattis skiørtt ...	1 dr

Skifte efter Jacob Christoffersen, byfoged, Vordingborg den 7. december 1681.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg byfoged, skiftedokumenter 1670-1699, skiftetbrev uden paginering.

Jacob Christoffersen var byfoged i Vordingborg. Han døde allerede i januar 1681, men boet var først skiftet og skiftefortretningen færdigbehandlet i december samme år. Arvinger var hustruen Karen Pedersdatter og deres børn, sønnerne Christoffer på 8 og Peder på 5. Et stort skifte med meget løsøre og mange klæder, der dog ikke var højt vurderet, en del var i decideret ringe stand. Der er tillige omtalt enkelte af konens klæder.

2 gamle strømper ...	1 mk
2 aln flor ...	1 mk 8 sk
½ dusche graa silche ... (i en rød kiste)	2 sk
1 gammel barkis snør trøye ...	2 mk
1 gammel rød kloche ...	1mk
1 hvid cartons skiørt ...	1mk 8 sk

Dend salig mands gangkleder:

1 gammel sort pollemitis kioel ...	2 mk
1 gammel kledetrøye ...	1mk 4 sk
1 gammel opßlit ormædt kappe ...	1mk 8 sk
1 sort klede kioel med ræf foder under ...	4 dr
1 par sorte klede boxer ...	1 dr 1 mk
1 par dito ...	3 mk
1 gammel rød undertrøye med tin knapper ...	3 mk
1 gammel par adtlaskis boxer ...	1 dr
1 gammel skind uldenskiorte ...	12 sk
1 par gamle sorte skindboxer ...	12 sk
1 gammel sort teßenellis kioel ...	3 mk
1 gammel kabutze ...	8 sk
1 gammel moffe ...	4 sk
4re smaa skind à 12 sk er ...	3 mk
1 gammel sort pollemitis kioel ...	3 dr
jt par gamle opßpræncht boxer af- faue jlags ...	8 sk
1 gammel fløyels hue ...	12 sk
1 sort hat med flaar ...	3 mk
1 par brune handske ...	10 sk
1 sort baj geheng ...	8 sk
1 gammel bays boll ...	2 sk
1 gammel graa kappe ... (under gæld)	2 mk
for jt par cardevans skoe ...	1 dr 2 mk
for jt par barneskoe ...	2 mk

Skifte efter Jacob Rasmussen, skomager, Næstved den 29. juli 1687.

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Næstved byfoged, skifteprotokol, 1687-1698a, pag. 6v-7r.

Jacob Rasmussen døde i 1686, skiftet blev påbegyndt samme år, men skifteforretningen var først afsluttet i juli året efter. Arvingerne var hustruen Elisabeth Clausdatter og børnene Goske Rasmussen på 19 år, Maren Rasmusdatter på 14, Sara på 11 og Margrethe på 12 uger. Gården var vurderet til 240 daler.

Den salig mands gangklæder:

En sort klede kioel oc it par sorte klede buxßer, berete encken at den salig mand gaf hans søn før han døde, huilcke kleder Godske lod giøre til senge klæder,	
1 sort klede kappe ...	4 dr
1 gammel fillemut hiemngiort fifschafftes kioel med gammel rød dret under ...	1 dr 2 mk
1 gammel forred hue ...	2 mk

Skifte efter Anna Matthiasdatter, hustru til handelsmand, Næstved den 20. marts 1691.

Næstved Byfoged, skifteprotokol 1687-1698a, pag. 389v – 399r.

Anna Matthiasdatter døde 8. oktober 1690, hun var hustru til Peder Jørgensen Unds, borger og handelsmand i Næstved. Arvinger var ægtemanden og hendes børn af første ægteskab, Cathrine, Ingeborg og Anna Mogensdatter. Ejendommen var vurderet til 620 daler. Rigt skifte med mange fine klæder.

Dend salig Quindes Gang Kleder:

1 rød floßes kram nattøje ...	4 dr
1 sort tørchitz paa tørchitz kioel med graa werch underfoeret for ...	14 dr 1 mk
et vldet sort cammerlaattes skiørt med gammeldt sort foer baj under ...	4 dr 2 mk
et røde brim taftis schiørt med grøn rask under for ...	7 dr 2 mk
1 sort borates kioel med sort rask underdraget ...	7 dr 2 mk
1 sort borates skiørt ...	4 dr 2 mk
1 sort sarses kioel med gammeldt foerverch underdraget ...	6 dr
et sort borates skiørt med gammelt dret under af blaaf, guult og grønt ...	4 dr
1 brun stoffes kioel med fillemut rask under ...	4 dr
et brunt stoffes skiørt ...	4 dr 2 mk
et sort raskes skiørt ...	2 dr 1 mk
1 vlden brun hiemmegiorts tøjs kioel med blaaf lerrit underdraget ...	4 dr
et vldet brun hiemmegiort tøjs schørt med en brede for j noget mørchere for ...	3 dr
et brundt vldet hiemmegiort tøjs skiørt ...	2 dr 2 mk
en broget cartuns slaufroch ...	2 dr
et sort silche tersenelles faarre klæde med sort cartun underdraget ...	3 dr
et sort taftes forreklæde med brand- gul lerrit under ...	1 dr
1 sort silche grofgrøns hue med sorte kniplinger paa ...	3 dr
1 sort floers hue med sort floor paa ...	1 dr 2 mk
1 sort stoppet hue med sorte kniplinger paa ...	1 dr
1 sort slet floers hue ...	3 mk
1 gammeldags sort grofgrøns hue med sort floes omkring ...	2 mk
1 huid blommet atlaskes hue med guld knipling paa ...	3 dr
1 blommet tobins hue med guld knipling paa ...	3 dr
1 sribet skiellertz hue med guld og sølf knipling paa ...	1 dr
1 sabels muffe for ...	4 dr 2 mk
1 gammel sort silche grof grøns muffe med katte foer udj og kniplinge paa ...	3 mk
1 sort floers muffe for ...	1 mk 8 sk
et sort hals flos med røt sardug under draget ...	2 mk
1 sort taftes klud med hermelings strim- ler om for ...	3 dr
1 sort stoppet taftes klud med sort cartun under for med 2 taftesbaand ...	3 mk
1 gammeldt sordt taftes klud med sort taftes baand ...	12 sk

